

СКУПШТИНЕ И ИЗБОРИ НАРОДНИХ ПРЕДСТАВНИКА ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДЕ МИЛОША ОБРЕНОВИЋА

Састав скупштина за време прве владе Милоша Обреновића у великој мери је условљен унутрашњим развитком српске државе, посебно односима између Милоша и опозиције као и односима кнеза Милоша и народних маса.

У Србији у оном периоду одржаване су редовне скупштине о Бурђеву дне и Митрову дне, на којима се разрезивао порез, а често се расправљало и доносило одлуке и о другим значајнијим питањима.

Поред ових редовних полугодишњих, а касније и годишњих скупштина, одржавала се велика или главна скупштина, која је расправљала и одлучивала о најзначајнијим питањима, као што су: избор кнеза и наследног кнежевског звања, постављање захтева Порти за остварење самоуправних права, избор српских депутација за преговоре с Портом, читање и прихватање фермана и хатишерифа, усвајање српских устава¹ и др. Ова подела скупштина значајна је и са аспекта учесника, односно састава скупштина, мада се састав мењао зависно од унутрашњих односа, места кнеза као врховног органа власти, све револуционаријег расположења широких народних слојева, који почев од Бакове буне постају све значајнији фактор у политичким процесима српске државе, што се испољава и у њиховом већем учешћу у раду скупштине.

Ако се суди по многобројним позивима које је Милош слао кнежинским и нахијским кнезовима за ђурђевданске и митровданске скупштине (на којима се само разрезивао порез), на њима су махом били присутни кнежински и нахијски кнезови, кметови, а често и писари. Позивајући на митровданску скупштину Милосава Здравковића, кнез Милош му пише 1817. године: „С овим писмом препоручујем ти, на један дан пре Димитрова дне да си овди, и рачуне по обичају понеси од нахије, јер сам рад ускоро рачуне совершити, да се многи трошкови не чине.“² Позив за скупштину сличне садржине упућен је Здравковићу октобра 1819. и априла 1820.³ године. У писму Милете Радојковића М. Обреновићу, од 24. октобра 1819. године, наведени су разлози зашто

¹ Подела скупштина на редовне и велику, односно главну скупштину, углавном је усвојена у нашој историографији, иако се на редовним скупштинама често одлучивало и о питањима која су разматрана на главној скупштини, а понекад је и на главној скупштини разрезиван порез (М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, Београд, 1897, стр. 133—137; М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, I, Београд, 1908, 322—323; Сл. Јовановић, *Политичке и правне расправе*, Београд, 1932, 25—27).

² Архив Србије, Збирка Мите Петровића, 2572.

³ ЗМП, 2674, 2578.

није дошао на скупштину о Митрову дне иако је био позван, већ је на њу послао „Живана писара и рачуне“.⁴

Од 1820. године редовним скупштинама, на којима се разрезивао порез, присуствовао је све већи број кметова, што је разумљиво с обзиром на то да су кметови активно учествовали у разрезивању и прикупљању пореза. Кнез Милош је у позивима за скупштину нахијским кнезовима одређивао број кметова које су нахије имале послати на скупштине. На пример, за митровданску скупштину 1823. године, нахија ћупријска послала је три одабрана кмета.⁵ За ћурђевданску скупштину, из нахије кнеза Атанаска Марића позвано је, поред нахијског и једног кнежинског кнеза, и пет кметова.⁶ За митровданску скупштину 1824. године, из нахије ћупријске позван је М. Здравковић као нахијски кнез и шест најодабранијих кметова.⁷

Нема промена у саставу ћурђевданских и митровданских скупштина ни у каснијим периодима. На пример, за митровданску скупштину 1825. године, кнез Милош је наредио пожаревачкој нахији да за скупштину одабере 10 кметова.⁸ Он ову скупштину назива обичном. Ђурђевданску скупштину из 1826. године, на коју су били позвани нахијски и кнежински кнезови и из сваке нахије по 10 најодабранијих кметова, Суд народни србски назива главном скупштином зато што ће се она држати „не само поради обичног располагања порезе, већ и поради други много важнији дела народниј“.⁹

Број позваних кнезова и кметова варира од скупштине до скупштине. У позиву упућеном кнезовима, кметовима и целом народу нахије ћупријске М. Обреновић 1825. пише: „По обичном уређењу сваке пол године, порез царски располагаги на народ, позвао сам сада, само по једног главног кнеза и кмета од сваке нахије на ову скупштину.“¹⁰ Интересантан је податак да је нахија ћупријска за ове скупштине у току три године слала различити број кметова. На пример, 1827, за ћурђевданску скупштину, требало је да пошаље три кмета, за митровданску, 1828, пет кметова и за ћурђевданску, 1829. године, три или четири најглавнија кмета.¹¹

Од 1830. године ћурђевданске и митровданске скупштине, изгледа, нису редовно одржаване.¹² Хатишерифи од 1830. и 1833. године, као

⁴ Кнежева канцеларија, XII, 58.

⁵ ЗМП, 3305.

⁶ Поклони и откупи, бр. 7, к. 40.

⁷ ЗМП, 3520.

⁸ ПО, бр. 1, к. 70.

⁹ ЗМП, 3784.

¹⁰ ЗМП, 4023.

¹¹ ЗМП, 3908, 4121, 4174.

¹² У једном распису кнеза Милоша о разрезу митровданског пореза за 1830. годину речено је: „Време расположениа овогодишњег митровског пореза прође, а ми га јоште не покуписмо... Зато и да не би и сад и после скупштине одржавати, и само више трошка чинити и порез овај на ћурђескиј од 1832 године товарити морали, ја сам у согласију с судом народним србским за добро судио јошт овогодишњи митровски порез на народ расположити. По тому и препоручуем магистрату Н... К да по пријатију овог писма призове капетане и кметове сеоске у својој нахији и да по прочитанију овог мог писма пред њима учини наредбу да га у име реченога пореза по досадашњем обичају и правилима покупи од народа Н... по 17 гроша у добрим парама с главе на главу“ (КК, XXV, 22).

што је познато, увели су низ новина у разрезивању и прикупљању пореза. Измене су извршене и каснијим упутствима 1835. године.

Ђурђевданске и митровданске скупштине, на којима се само разрезивао порез, нису биле многобројне. Кметови на овим скупштинама нису бирани од народа, већ су били именовани од нахијских кнезова. Нема података о одржавању ових скупштина после 1835. године. М. Петровић наводи да су скупштине на уобичајени начин о Ђурђеву дне и Митрову дне разрезивале порез до Сретењског устава 1835. године, а после тога порез је прикупљан једанпут годишње.¹³

Но, уколико се на овим редовним скупштинама расправљало и о питањима која су побуђивала интересовање различитих друштвених група, онда су позивани свештеници, трговци и други угледни људи. Чини нам се да се до 1830. године тешко могу разграничити овакве скупштине од главне, поготову ако је главна скупштина сазивана у време када су одржаване редовне скупштине. На пример, скупштине одржане о Митрову дне 1817. и 1820. године бавиле су се и другим, веома значајним питањима,¹⁴ и на њима су били присутни угледни црквени великодостојници и други познатији људи.¹⁵ На митровданску скупштину 1821. године били су позвани трговци који су трговали с Аустријом. „При том не изостављам вам препоручити — пише М. Обреновић М. Здравковићу — будући да је Митровдан време у кое расположење скела и протчи уредби касателно трговине предузети треба то не препустите свим трговцем ваше нахије, на знање дати, да сваки кои на скели с Цесариом живом стоком тргује, к мени у Крагуевац без даљег препјатства у недељу пред Митровдан дође...“¹⁶ Митровданску скупштину из 1821, на којој су били и трговци, помиње и Митар Михаиловић, кнез из ваљевске нахије. Већи број свештеника позван је на скупштине на којима се расправљало о црквеним питањима. На пример, ђурђевданској скупштини 1823. присуствовао је велики број свештеника. „Будући пак да ће се на овој скупштини и о церковни уредби разговор водити, то за нуждно судио сам на ово собрание позвати и све протопрезвитере от нахија са неколико отмени свешћеника и по три кмета одабрана от нахије...“¹⁷

Овакве полугодишње скупштине третиране су као главне скупштине ако се на њима поред разрезивања пореза расправљало и о другим важнијим питањима. Оне су се одржавале углавном до 1830. године. У међувремену од 1825. године, тј. од мајске скупштине, помињу се и бирани народни депутати као учесници ових скупштина. У позиву од 25. априла 1825. године упућеном М. Здравковићу за мајску скупштину, Милош пише: „Да би што скорије дела народна у бољи поредак поставили за добро судио сам скупшћину народну неотлагати на даље време од 3-г дана будућег месеца маија, коего число изволите ви са кнезовима од суда, 8 најотабрании кметова од нахије ђурприске и свим вашим момцима овди у Крагуевцу наћи се... Трговцима свима, кои са живом стоком тргују од нахије ваше заповедите да на ову скупштину

¹³ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, 161; ЗМП, 2332.

¹⁴ М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, I, 383; Вук Караџић, *Грађа*, II, 106—115.

¹⁵ Споменик СКА, књ. XXXI, 1898, 154—156.

¹⁶ ЗМП, 3063.

¹⁷ ЗМП, 3305.

дођу.¹⁸ И из позива за главну скупштину који је Народни суд упутио ужичком кнезу Марићу, априла 1826, видимо да је нахија ужичка требало да изабере 10 најодабранијих кметова, који би заједно са кнезом Марићем и кнезовима Павлом Штулом, Јованом Мићићем и Средојем Арсенијевићем дошли на скупштину 3. маја.¹⁹

Ни код ових скупштина нису постојали одређени критеријуми у погледу броја позваних лица. Понекад је позиван већи број, а каткад једва неколико лица из појединих нахија.²⁰ Број депутата није увек одређиван према величини нахије и значају питања о којима се расправљало; који ће људи и колико њих бити позвано зависило је и од Милошевог нахођења, односно од тога шта је он желео да спроведе преко неке скупштине.

И пре, а нарочито после Ђакове буне, која је у великој мери ослабила Милошеву власт и постојеће унутрашње сукобе још више заострила, Милош је морао добро да пази које ће људе позивати на скупштину, па је у позивима које је слао нахијским старешинама скретао пажњу да се пошаљу само кметови који су одани кнезу и правитељству. Тим поводом Никола Станковић, кнез нахије београдске, одговарајући Милошу на упућени му позив за скупштину, пише: „Ја ћу, кад другу вашу заповест примим да пођемо у Крагујевац (реч је о мајској скупштини 1825), само оне кметове по београдској нахији одабрати код кои су ваше заповести свагда у великој почитанији и признанију бивале и непрестано бивају, кои никаква лицемерја нису показали, кои су прави љубитељи мира и истини хранитељи благостојаниа како В. Сијателства и ваше фамилије тако и целог нашега народа... Намерио сам њима неколико речи о верности и привржености к вама о сохраниениу мира и отуда произлазећеј ползи и похвали српскога рода, проговорити и поучити.“²¹

Из наведених докумената о овим скупштинама до Ђакове буне може се закључити да народ такође није бирао кметове на локалним скупштинама као своје депутате, већ су их старешине одабирале, водећи при томе рачуна о привржености кметова Милошу и његовом режиму. Али поред поменутих негативних одраза Ђакове буне, било је и позитивних. Познато је да су после Ђакове буне задовољени многи народни захтеви. Смањен је порез; ослобођен је велики број лица пореза; према злоупотребама старешина заузет је знатно оштрији курс, па су и народне жалбе против старешина савесно испитиване и др. За питање које разматрамо најважније је да се почев од половине 1825. године, конкретно од скупштине одржане у Крагујевцу маја 1825, депутати за скупштине бирају по нахијама. Свака нахија према величини територије, тј. броју кнежини и села у саставу нахије, бирала је одређени број депутата. Сачувани су спискови изабраних депутата скоро у свим нахијама. (На пример, крагујевачка нахија изабрала је 12 депутата, пожаревачка 15, ужичка 8, јагодинска 10, смедеревска 10, ваљевска 16, соколска 3, пожешка 11, београдска 12 итд.)²² Наводимо текст писма

¹⁸ ЗМП, 3634.

¹⁹ ПО, бр. 2, 140.

²⁰ ПО, бр. 8, к. 40.

²¹ Београдска нахија, КК, IV, 473.

²² Ваљевска нахија, КК, IX, 243; Крагујевачка нахија, КК, XV, 509; Пожешка нахија, КК, XXI, 479; Смедеревска нахија, КК, XXVII, 961.

нахијског кнеза и кнежинских кнезова нахије смедеревске кнезу Милошу и списак изабраних депутата. „По височајшему изволениу сијатељства вашего, да свака нахија неко число од најглавнији људи, из средине своје изабере који ће у име народа нахије своје свакој скупштини гди оно и било заседавати — усуђујем се и ја главни кнез Н. смедеревске са јединодушним согласијем осталим Н. кнезова, кметова, трговаца и целог осталог народа нахије наше поднијети сијатељству вашему низу следећујућа имена изабрани народом депутата (подвукла Љ. К.) к којима ми совершенно поверение имајући, обећавамо се торжественно, све оно точно и совесно набљудавати и испољњавати, што више речени депутати наши с верховном влашћу на ползу нашу закључили буду.“ (Следе имена депутата).²³ Интересантно је напоменути да су изабрани депутати били опунемоћени да буду народни представници не само на овој него и на следећим скупштинама које се буду одржавале. Неки изабрани депутати присуствовали су као делегати својих нахија каснијим скупштинама, али не као стални депутати, већ као депутати бирани или одређивани за сваку скупштину понаособ. Из спискова изабраних депутата за скупштину 1825. године не види се да ли су бирани само кметови по селима, или и други угледнији сељаци из појединих села, мада је у списку назначено из којег је села депутат изабран. Избор народних депутата представља значајан корак, мада почетни, у правцу демократизације овог органа власти и већег утицаја народа у бурним политичким догађајима у Србији, иако су и приликом ових избора, а и касније, најчешће бирани приврженици Милошевог режима, а уколико избор није био извршен по његовој вољи, депутати су замењивани. Неколико месеци после мајске скупштине, Милош пише кнежевима нахије београдске: „Познато вам је да депутате од кнежине кнеза Живана Михајловића од београдске нахије, перве бегенисали нисмо; и зато писали смо реченому кнезу да друге паметне људе овамо у име депутата пошље.“²⁴ Ова констатација односи се и на учешће нахијских и кнежинских кнезова на скупштинама. Тако, на пример, старешина нахије јагодинске пита у писму Милоша Обреновића да му се није можда замерио кад га није позвао на скупштину.²⁵ Међутим, упркос низу ограничења, треба истаћи да је мајска скупштина из 1825. године била прва скупштина у историји Србије са изабраним депутатима. Избор народних депутата настављен је и на каснијим скупштинама, нарочито од 1830. године, иако ни овде то није било правило, јер после мајске скупштине, као што је већ речено, Милош је поново одређивао број кметова по нахијама.

Од 1830. године, када се најчешће сазивају велике скупштине, депутати за ове скупштине се све више бирају, па је и начин избора демократскији.

Јануарској скупштини у Крагујевцу 1830. године, на којој је прочитан први турски хатишериф од 1829, присуствовали су народни депутати изабрани по селима и варошима. Ово је била једна од првих скупштина која се у правом смислу може назвати великом скупштином. Крагујевачка велика скупштина припремана је дуже времена. Милош

²³ КК, XXVII, 961.

²⁴ ЗМП, 6066.

²⁵ КК, XII, 442.

је обавештавао нахијске кнезове о начину избора депутата преко упутстава која им је слао. Депутати су бирани по селима, на сеоским зборовима и на локалним скупштинама у варошима. Свако веће село бирало је по једног депутата,²⁶ а неколико мањих села једног депутата. (На пример, села Лозница, Ателица, Кулиновци, Дрвар, Видова, Придворица и Бислина изабрала су кмета Илију Лазовића из Лознице. Пуномоћје су потписали 17 „главних“ сељака.)²⁷ Варошани су такође бирали своје депутате. На пример, у Крагујевцу су изабрана два депутата за скупштину. У пуномоћју изабраних депутата вароши Крагујевца, између осталог, стоји: „На височајше позивание да свака варош изабере депутацију к предстојећој главној скупштини изабрали смо ми долу потписани вароши Крагујевца согласно између нас два кмета, Станка Стојановића и Ђорђа Васовића из Крагујевца, кое шиљемо на скупштину.“²⁸

Изабрани депутати добијали су пуномоћја потписана и оверена од најглавнијих људи у свом селу, ако је биран један депутат за једно село (на пример, на пуномоћју изабраног депутата из села Цириње, соколска нахија, налазе се потписи четири сељака и кнеза), односно ако је биран један депутат за више села, онда су пуномоћје потписивали најугледнији сељаци их тих села.²⁹ На исти начин била су оверавана и пуномоћја депутата изабраних по варошима. На пример, на поменутом пуномоћју депутата из вароши Крагујевца налазе се потписи три варошанина оверени од кнезова магистрата крагујевачког.³⁰ Ниједно лице без пуномоћја није могло присуствовати раду скупштине,³¹ а сва пуномоћја била су једнообразна.

Ако упоредимо избор депутата за мајску скупштину 1825. и следеће скупштине са овим изборима, пада у очи да су ови последњи били постављени на широј основи, да су били непосредно извршени по селима и варошима, мада су и за ову скупштину најчешће бирали кметови и кнезови из појединих села, односно вароши. С друге стране, треба напоменути да су изабраним депутатима била дата неограничена овлашћења да заступају и обавезују народ својих изборних јединица на све одлуке које скупштине изгласају. Ако се има у виду да је ова скупштина била изузетно значајна за судбину Србије, а посебно за улогу кнеза Милоша као врховног органа власти у аутономној вазалној кнежевини, какав је статус Србија добила по овом хатишерифу, онда је јасно зашто је Милошу била потребна једна скупштина изабраних народних представника, који би својим гласањем обавезивали и своје бираче.

²⁶ Текст пуномоћја изабраног депутата из села Цириње гласи: „На височајше позивание књажескога сијатељства главној скупштини, изабрали смо ми долу потписати сељаци 1 — Цириње, Алексу Васиљевића, који ће за нас говорити на главној скупштини у Крагујевцу, што год он буде говорио ми сви согласно говоримо и за нас и за наше потомство и готови смо на исту заклетву нашу положити како ћемо и ми и потомство наше све оно вечно и непоколебиво набљудавати и држати и за нас и проче сељаке“ (следе потписи 4 сељака). КК, XXVIII, 120.

²⁷ ЗМП, 6620.

²⁸ ЗМП, 2023.

²⁹ ЗМП, 6620.

³⁰ ЗМП, 2023.

³¹ Varia, КК, XL, 88.

Немамо података о начину избора депутата за скупштину од децембра 1830. године, на којој је прочитан хатишериф од 1830. Међутим, свака нахија слала је одређени број депутата. На пример, нахија београдска 34, крагујевачка 50, левачка и гружанска 93, ваљевска 52, шабачка 60, пожаревачка, ресавска и смедеревска 125, рудничка 60 итд.³² У овај број, судећи по писму које је Милош упутио пожаревачком магистрату, укључени су по један члан магистрата, сви капетани, све проте, игумани, најодабранији свештеници, најугледнији трговци и кметови сваке нахије.³³ Скупштини су присуствовали и војници (из кнежевске гарде 117 и наименованих солдата 137).³⁴

Уколико је ко желео о свом трошку ићи на скупштину, то му није забрањивано, под условом да буде „отмен човек“.³⁵

Поред изабраних народних депутата, великим скупштинама од 1825. до 1830. и касније присуствовала су и друга лица, позивана од кнеза Милоша на скупштину. На адреси коју је скупштина упутила кнезу Милошу јануара 1827. године, међу потписницима налазе се и имена чланова народног суда, представника магистрата, главних чиновника и свештеника. Поменута лица присуствовала су јануарској и децембарској скупштини 1830. године.

Период од 1830. до 1835. године представља важну етапу у развоју скупштине као представничког органа власти. Хатишерифом од 1830. године, а касније и Сретењским уставом, скупштина је први пут предвиђена као орган власти, иако дотадашње одсуство писаних правних прописа о скупштини не значи да се о њој као органу власти није дотле расправљало; штавише, у свим уставним пројектима, почев од 1820. године, скупштина је редовно предвиђана као орган власти.³⁶ Најисцрпније је Сретењски устав регулисао њен положај, унутрашњу организацију, састав, надлежност, однос према осталим главним органима власти и др.

Број одржаних скупштина у периоду од 1830. до 1835. није велики. Одржано их је неколико, од којих су најзначајније: Фебруарска скупштина у Крагујевцу 1834 (на којој је прочитан хатишериф од 1833. године) и Сретењска скупштина (на којој је донет устав од 1835. године). Обе скупштине су третиране као главне, с обзиром на њихов састав и на значај питања о којима се на њима расправљало.

Крагујевачка скупштина из 1834. припремана је дуже времена. У ствари, једна скупштина од неколико хиљада депутата требало је да се одржи крајем 1833. године, међутим, она је одложена за фебруар 1834, када је и одржана.³⁷ На овој скупштини свака нахија је била заступљена с одређеним бројем кметова, с једним или двојицом чланова нахијских судова, извесним бројем капетана према величини нахије, члановима народног суда у Крагујевцу. Поред ових нахијских депу-

³² ЗМП, 6651.

³³ ПО, бр. 17, к. 99.

³⁴ ЗМП, 6651.

³⁵ ПО, бр. 17, к. 99.

³⁶ Ј. Продановић, *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*, Београд, 1936, 25, 35, 42.

³⁷ ЗМП, 2205.

тата, Милош је позвао и неколико црквених поглавара³⁸ и своје блиске сараднике. Скупштини је присуствовало 289 представника из нахија, од тога 218 кметова. Ако овом броју додамо и поменута лица која је кнез Милош лично позвао, онда је на скупштини било присутно преко 300 лица.³⁹

Исте године о Спасову дне била је планирана још једна велика скупштина. За ову скупштину Милош је неким истакнутим личностима чак и позиве упутио.⁴⁰ Такође су извршене и друге припреме за скупштину. Тако у позиву великим сердарима за Спасовданску скупштину, он пише: „Желећи преправити дејаниа за велику и општеноародну скупштину, судио сам за добро купити најпре мању скупштину судова, капетана и кметова, и разговорити се с њима о свему, па после сазвати народ. Тога ради и препоручујем вам, да учините наредбу да у очи Спасова дне ове године дођете како ви, тако и по један судија, сви капетани, капетански писари и по два најглавнија кмета из сваке капетаније подручног вам великога сердарства у Крагујевцу.“⁴¹ Поменута велика скупштина није одржана, али је ова мања одржана 1. јуна 1834, што се види и из једне Милошеве прокламације учесницима скупштине.⁴²

Друга значајна скупштина у овом периоду била је велика Сретењска скупштина. Првобитно је било предвиђено да се ова скупштина одржи 14. јануара 1835. године. Већ новембра 1834, Народни суд у договору са кнезом Милошем упутио је великим сердарима циркуларно упутство по колико ће се депутата бирати по селима и варошима. На пример, сердарство подунавско требало је да изабере укупно 122 депутата. Од тог броја, окружје пожаревачко 44, смедеревско 42, београдско 20 и окружје крагујевачко 22 депутата. Избор депутата требало је извршити по капетанијама, односно варошима и селима дотичних капетанија. У примедби овог циркулара, коју је учинио Милош Обреновић, назначено је да се из села која нису унета у списак такође бира по један депутат,⁴³ с тим што се из једног села није могло бирати више од три депутата без обзира на величину села, односно број становника.⁴⁴ За планирану скупштину од 14. јануара упућен је и митрополиту Петру Јовановићу позив, у којем му је препоручено да преко Народног српског суда позове „господу епископе“ и „свјашћенике“ . . . архимандрите, игумане, протопрезвитере.⁴⁵ Ова скупштина, због Милетине буне, није одржана у планирано време, већ је датум померен на 2. фебруар исте године, када је и одржана. Депутати за Сретењску скупштину нису бирани по

³⁸ Позивајући на ову скупштину ужичког епископа Никифора Максимовића, Милош му јавља да га је на скупштину позвао преко митрополита, па каже: „Не налазим за излишно вама и са писмом за исту скупштину јавити и позвати вас да на уречени дан у Крагујевац дођете. Имајући намерење да се Доситеј Архимандрид за епископа, истом приликом скупштине хиротонише, не пропустите и ваш округ собом понети“ (ПО, бр. 96, к. 76).

³⁹ Податак о броју учесника по нахијама објављен је у „Новинама српским“ од 3. II 1834, Но. 5, додаток.

⁴⁰ ПО, бр. 185, к. 78.

⁴¹ КК, XXV, 76.

⁴² КК, XXV, 78.

⁴³ ЗМП, 2309.

⁴⁴ ЗМП, 2309.

⁴⁵ ПО, бр. 193, к. 78.

упутству које је дато крајем 1834. године. Знато је смањен број депутата по окрузима. Ако се суди по потписаним депутатима на Сретењском уставу, окурузи су изабрали следећи број депутата: окружје рудничко 11 депутата и 9 капетана; крушевачко 8 депутата и 3 капетана; јагодинско 10 депутата — нема потписа капетана; ваљевско 14 депутата — нема потписа капетана; београдско 6 депутата и 6 капетана; смедеревско 4 депутата и 3 капетана; пожаревачко 11 депутата и 8 капетана; ужичко 7 депутата и 6 капетана; шабачко 7 депутата и 5 капетана; ђупријско 7 депутата и 3 капетана; крушевачко 5 депутата и 6 капетана; бањско 5 депутата и 7 капетана; црноречко 4 депутата и 3 капетана; крајинско 7 депутата и 3 капетана; и подрињско 4 депутата и 5 капетана. Устав је потписало 13 саветника, 7 попечитеља и 35 свештених лица. Укупан број изабраних депутата по окрузима износио је 110, а укупан број присутних 232. Међутим, у неким другим документима помиње се већи број депутата од оног који је потписао устав. На пример, на квити о количини издате зоби за кметовске коње коју је издао суд окружја крагујевачког назначено је да је на скупштини било присутно 436 лица.⁴⁶ За нас је, сигурно, меродаван податак о броју учесника према датим потписима на оригиналу устава, мада се може претпоставити да је на овој скупштини, као и на неким ранијим, био присутан извештан број лица позваних од кнеза Милоша који нису била народни депутати. За ову скупштину изабрани депутати добили су колективна пуномоћја по окрузима.⁴⁷

Из ових података може се закључити да је пракса избора депутата настављена на Сретењској скупштини, али су сада они бирањи по капетанијама, а не по селима, као на претходним скупштинама. Ово је, очигледно, било последица Милетине буне, која је уздрмала Милошеву власт и његов положај, потенцирала унутрашње сукобе и ојачала опозицију против његовог апсолутизма. Своје незадовољство против одлука које је скупштина донела, а посебно против устава, Милош је изразио следећим речима: „Ја ћу се браћо заклет и уставу и законима, но и ви да ми се закунете; ја ји држати, но и ви држите ји у целости; нарушите ли ји ви, ја одлазим браћо, између вас, пак онда управљајте сами собом како знате.“⁴⁸

За Петровданску скупштину, одржану јуна исте године, нема података о саставу, иако је скупштина расправљала и изјаснила се о низу нових уредаба, значајних за учвршћење државне власти у Србији.⁴⁹

Иако устав од 1835. није остао на снази дуже од два месеца, опозиција је многе његове одредбе искористила у даљем ограничавању Милошеве апсолутне власти. На скупштинама које су одржаване у овом

⁴⁶ ЗМП, 6879.

⁴⁷ Пуномоћја су исте садржине. Зато, примера ради, наводимо пуномоћје јагодинског округа: „Пуномоћје којим ми долу потписани кметови и членови Сретењске скупштине следејућа лица (наведена су имена 6 лица: 2 из капетаније левачке, 3 из капетаније темничке и 1 из капетаније беличке), с тим опуномоћавамо да у име окружја јагодинског уместо нас с његовим височеством књазом нашим и државним советом о установљениу остали закона и уредба уговоре чине, и совете своје дају по својој најчистијој совести о свима предметима, за кое би год питани били, обећавајући торжествено да ћемо са свима задовољни бити, што год они у своје сопствено и у име нас свију овде сврше“ (ЗМП, 2314).

⁴⁸ „Новине српске“, 1835, 9. II, Но. 6.

⁴⁹ *Varia*, KK, XL, 93.

периоду (од којих су најзначајније Спасовданска, одржана маја 1837. у Крагујевцу, и Фебруарска, одржана у Београду 1839), донето је неколико важних одлука, које су имале корена у уставу из 1835. године.

Спасовданска скупштина веома је значајна по одлукама које је донела,⁵⁰ као и по начину избора депутата. У распису упућеном свим војним командантима дато је упутство о избору депутата. „Желећи овог пролећа торжествовати народну скупштину — пише кнез Милош — на којој треба да буду људи из свију крајева отечества, препоручујемо Вама да сами собом изиђете у свако окружие ваше поверене команде и у сваком окружиу да скупите скупштину народа истог окружиа, где да присуствују и све среске старешине истог окружиа, и да изјавите народу поздравље и жељу нашу торжествовати народну скупштину. Објавите народу, да је наша жеља, да народ између себе сам избере људе за ту скупштину (подвукла Љ. К.) и то такве људе, о којима народ има највеће поверение, па били ти људи чиновници, били кметови, или не били ни чиновници ни кметови. Из прилога ·/. видићете колико смо определили да нам из ког окружиа на ту скупштину доиђу, па толико число и објавите народу да из свог окружја изабере . . .“⁵¹ У појединачним упутствима војним командантима Милош је наложио да на скупштину позову све среске старешине, по једног члана „Исправничества“, по два кмета из сваке вароши у којима је смештено „Исправничество“, све свињарске трговце подручне команде, као и све архијереје, из сваког округа по два свештеника, све војне команданте и „од народа разни окружја 216 лица.“⁵² Не може се са сигурношћу утврдити списак изабраних депутата. На пример, у једном документу, који представља списак позваних лица на Спасовданску скупштину, назначен је укупан број депутата (267 кметова) распоређен по окружјама.⁵³ Међутим, у списку учињеног трошка о Спасовданској скупштини назначен је број кметова по окружјама. Из свих округа било је присутно око 400 кметова. Из неколико сачуваних „назначениа“ види се и број изабраних депутата по окружјама (на пример, окружје алексиначко бирало је 4, гургусовско 8, црноречко 10, крајинско 14,⁵⁴ ваљевско 18, шабачко 16, подрињско 10, итд.).⁵⁵ Може се претпоставити да су и овој скупштини, поред изабраних депутата, присуствовали и они који су били заинтересовани за исход питања о којима се расправљало на скупштини. Тако је, према издатом трошку учесницима, скупштини присуствовало: 3 епископа, 3 пуковника, 85 чиновника и капетана, 50 свештеника, 137 трговаца, 410 сеоских представника.⁵⁶ Избор варошких и сеоских депутата извршен је на локалним скупштинама округа,⁵⁷ а сви депутати који су присуствовали скупштини били су представници округа. Из постојеће архивске грађе о овој скупштини не може се видети да ли су посланици добијали пуномоћја, као на неким ранијим скупштинама. Изгледа да

⁵⁰ Љ. К., *Делатност скупштина за време прве владе М. Обреновића*, *Анали Правног факултета у Београду*, 1961, 63—64.

⁵¹ КК, XXV, 239.

⁵² Државни совјет, 267/1837.

⁵³ Исто.

⁵⁴ ПО, бр. 95, к. 99.

⁵⁵ ЗМП, 4885.

⁵⁶ ДС, 267/1837.

⁵⁷ КК, XX, 860, Јагодинска нахија.

је било довољно да магистрати у име округа пошаљу спискове изабраних депутата. И овој, као и ранијим скупштинама, присуствовао је извештан број момака. Међутим, они нису били учесници скупштине, већ пратња истакнутим старешинама.

На скупштини у Београду фебруара 1839, на којој је обнародован тзв. Турски устав, било је много мање посланика него на претходној. Осим тога, постојала је разлика у начину избора депутата и у позивању осталих лица. У распису од 16. јануара 1839, који је упућен свим магистратима, предвиђен је начин избора сеоских и варошких депутата и дато упутство о слању осталих лица. Према овом распису, број изабраних депутата је одређиван према величини округа. Магистрати су у договору са среским старешинама распоређивали број депутата по срезовима, водећи при том рачуна о броју пореских глава. Избор сеоских депутата вршио се на сеоским скупштинама под председништвом среских капетана. Спискови изабраних депутата на среским скупштинама слати су магистратима округа. Избор варошких кметова, као и избор лица трговачког или занатлијског реда, обављао се у магистрату дотичног округа. Изабрана лица требало је да буду „најблагоразумнија и најчестнија“ у свом округу. По завршеном избору сеоских и варошких депутата, магистрати су састављали спискове изабраних лица по срезовима односно варошима, потписивали их и потврђивали магистратским печатом.

У број посланика које су окрузи давали улазили су 1—2 представника магистрата и 1—3 среске старешине. Војни команданти, чиновници и свештеници нису улазили у број депутата које су слали окрузи. У поменутом распису Милош је посебно нагласио да „... Војне команданте и средоточнога правленија чиновнике позваћемо ми кад тому време дође сами, а свјашченство посредством Господина Митрополита“.⁵⁸ Заиста, 24. јануара 1839. Милош је посебним циркуларом позвао војне команданте да дођу на скупштину.⁵⁹ Свештеници који су учествовали на овој скупштини бирани су по епархијама.⁶⁰

Посебни позиви за скупштину упућени су Совјету и Великом суду у Крагујевцу. Совјетници и чланови Великог народног суда позвани су да дођу неколико дана раније, како би се могли „саветовати“ о питањима која је требало изнети пред скупштину.⁶¹

На Фебруарској скупштини у Београду 1839. учествовало је из свих округа 318 посланика. Од тога 18 представника магистрата, 33 среске старешине, 32 варошка представника и 232 сеоска представника.⁶² Ако томе додамо, поред свештеника, и остале учеснике који нису бирани по окрузима, него именовани од власти, као што су били војни команданти, чиновници, совјетници, чланови Великог народног суда, онда укупан број посланика ипак није био мали. Међутим, ако упоре-

⁵⁸ Архив Србије, Министарство иностраних дела, В. Ф. IV, 1839.

⁵⁹ АС, Мин. иностр. дела, В. Ф. IV, 1839.

⁶⁰ АС, ЗМП, Београд, 14. фебруар 1839.

⁶¹ АС, Мин. иностр. дела, В. Ф. IV, 1839.

⁶² По окрузима број посланика био је следећи: округ београдски 19 посланика; шабачки 18; ваљевски 25; подрински 45; ужички 17; чачански 20; крушевачки 17; александарски 12; гургусовачки 13; црногорски 13; крајински 22; пожаревачки 26; ћупријски 18; јагодински 19; крагујевачки 24; смедеревски 20; руднички 18.

димо број бираних депутата на овој скупштини с њиховим бројем на ранијим скупштинама, наћи ћемо да је он знатно мањи. На Милошеву иницијативу дошло је до смањивања броја бираних депутата, јер се Милош у то време налазио у прилично незавидној ситуацији. С једне стране, притисак опозиције бивао је све већи због успеха који је постигла добијањем такозваног Турског устава, који је знатно ограничио Милошеву власт. С друге стране, осећало се извесно бунтовно расположење међу широким народним слојевима, који су вероватно били информисани о садржају устава много пре скупштине; зато се Милош бојао једне велике скупштине, коју би опозиција врло лако могла да окрене против њега. Колико се Милош бојао немира на овој скупштини види се и из писма које је упутио београдском начелству. Милош ту пише: „Како чуемо, већ су почели гдекоји овде предрасудавати и чинити закључение о садржанију посланог нам из Цариграда Устава Србије. По овому, ми не сумњамо да ће и међу лицима на скупштину позваним (подвукла Љ. К.) разни о делима овим разговора бити. И као што је искуством осведочено, да се лако догодити може да међу многим толкованијима буду једна другим противна и да толковатељи, желећи сваки своју опозицију одержати, међусобом сваде се, чим се јавни мир и поредак наруши, то за предупредити ово, и за удалити раздор и немир, кои нам свагда, а највише сад при овако важном Народном Собранију избегавати треба, препоручујемо Начелничеству вароши београдске, да житеље овдашње и сва лица која на скупштину дођу у име наше посаветује, да се не упуштају ни у каква неполезна о Уставу земаљском предрасуджденија, већ да спокојно очекују да им се прочита Устав.“⁶³ Било је и покушаја да неки срезови односно старешине — Милошеви пријатељи и присталице — повећају број изабраних депутата; тако је срез рујански из ужичког округа изабрао 5 депутата уместо 4, како је било раније одређено. Магистрат ужичког округа оштро је протествовао код старешине среза рујанског Јована Мићића, обавештавајући га да петог делегата никако не може ставити у списак депутата ужичког округа: „Зато вашег петог новоизабраног депутата, од реда трговачког у списак свој ставити не може, будући да је и вама познато из копије височајшег претписанија Његове Светлости Милостивејшег господара и Књаза нашег колико свега лица за ову скупштину опредељено.“⁶⁴ Исто тако, неколико кметова из јагодинског и смедеревског округа покушало је да дође на скупштину о свом трошку; међутим, среске старешине вратиле су их везане кућама.⁶⁵ Због овога је код кнеза Милоша оштро протествовала група старешина на челу с Јевремом Обреновићем, захтевајући да се поменуће среске старешине оштро казне и да свако ко хоће, може о свом трошку доћи на скупштину. „Ако Ваша Светлост не благоизволи ову нашу молбу уважити, чему се ми не надамо, то најпонижније јављамо Вашој Светлости, да ћемо ми бити принуђени данас одма ићи к честитом Везиру и молити га, да се ова скупштина одгоди па да се циркулира на ново, да они на скупштину дођу кое народ сам између себе избере, а не које срезске старешине као што је то сада

⁶³ АС, Мин. иностр. дела, В. Ф. IV, 1839, прилог Но. 37.

⁶⁴ АС, ЗМП, Ужице, 25. јануара 1839.

⁶⁵ АС, Мин. иностр. дела, В. Ф. IV, 1839, прилог Но. 42.

чињено.⁶⁶ Милошев колебљив став приликом кажњавања ових старешина указује да се то радило по Милошевом одобрењу. Ускоро после скупштине, 1839, Милош је абдицирао и напустио Србију.

LES ASSEMBLÉES DU PEUPLE ET LES ÉLECTIONS DES REPRÉSENTANTS DU PEUPLE PENDANT LE PREMIER GOUVERNEMENT DE MILOCH OBRENOVITCH

L'auteur consacre son attention à la composition des assemblées du peuple (skoupchtina) et au système électoral des représentants du peuple pendant le premier gouvernement du prince (knez) Miloch Obrenovitch.

Ces assemblées étaient convoquées régulièrement deux fois par an, le Djourdjev dan (le jour de St. Georges) et le Mitrov dan (le jour de St. Dimitri) au cours desquelles on procédait à la répartition des impôts. Souvent on discutait et on apportait des décisions sur d'autres questions importantes.

Outre ces assemblées semestrielles régulières et les assemblées annuelles qu'on institua plus tard, on convoquait une Assemblée générale (Velika skoupchtina) qui discutait et apportait des décisions sur différentes questions importantes, comme par exemple: l'élection du knez, l'hérédité de sa fonction, les exigences à poser à la Porte Ottomane pour la réalisation des droits autonomes, l'élection des délégués serbes pour mener les pourparlers avec la Porte Ottomane, la lecture et l'acceptation du Firman et du Hattichérif, l'adoption des constitutions serbes etc. etc. L'auteur croit qu'il serait difficile de délimiter avant 1830 les assemblées régulières de l'Assemblée générale.

La composition des assemblées changeait, car elle dépendait des relations politiques intérieures, du rôle du knez agissant en qualité de l'organe du pouvoir suprême, des dispositions des masses populaires devenues depuis l'insurrection de Djak un facteur important dans les procès politiques de l'Etat serbe, ce qui se reflétait dans sa croissante participation aux travaux parlementaires. Le nombre des knez et des kmètes (maires des villages) invités était différent pour chaque assemblée. Pour les assemblées régulières les kmètes n'étaient pas élus par le peuple; ils étaient nommés ordinairement par les knez des nahias (districts). A partir de l'Assemblée tenue à Kragouyévatz au mois de mai 1825, les députés furent élus par toutes les nahias. L'auteur souligne que ce procédé fut le premier pas vers la démocratisation de cet organe des autorités et vers une influence grandissante du peuple. Toutefois les députés devaient être absolument les adhérents de Miloch, en cas contraire on les remplaçait par d'autres personnes. Depuis 1830 on convoqua plus souvent des Assemblées Générales et le mode des élections devint plus démocratique.

Pour la Skoupchtina tenue à Kragouyévatz au mois de janvier 1830, au cours de laquelle fut lu le Hattichérif de l'an 1829), les représentants du peuple ont été élus dans les villes et les villages.

⁶⁶ Писмо кнезу Милошу потписала су следећа лица: Јеврем Обреновић, Милутин Савић, Милета Радојковић, Лазар Теодоровић, Милосав Здравковић, Матија Ненадовић, Тома Вучић-Перишић, Стојан Симић, Борђе Протић, Стеван Стефановић, Цветко Рајовић, Ранко Мајсторовић, Вуле Глигоријевић, Илија Поповић, Јанићије Ђурић и Г. (нечитко име) Петровић (АС, Мин. иностр. дела, В. Ф. IV, 1839, прилог Но. 42).

Aux Assemblées Générales tenues en 1825—1830 et même plus tard, assistaient hormis les représentants du peuple, d'autres personnes invitées par le prince Miloch (juges, prêtres etc. etc.). La constitution de 1835 (Sretenski ustav) a régularisé en détail la situation, l'organisation intérieure et la composition de l'assemblée. Suivant cette constitutin les représentants du peuple n'étaient plus élus par les villages, comme autrefois, mais par les capitaineries, ce qui fut la conséquence de l'insurrection de Mileta. Cette constitution ne resta en vigueur que 2 mois, toutefois l'opposition a pu saisir l'occasion en utilisant plusieurs de ces dispositions pour restreindre quelque peu l'autorité absolue du prince Miloch. Cependant, l'auteur cite des exemples qui prouvent que Miloch influençait les élections des représentants du peuple en agissant par les anciens des districts (les starechini).

Ljubica Kandić